

Sida

ROYAL NORWEGIAN EMBASSY

BUDŽET

Mala škola budžeta

British Embassy Sarajevo

BUDŽET

Mala škola budžeta

decembar 2007.

BUDŽET

Izdavač: Centri civilnih inicijativa (CCI)

Za izdavača: Zlatan Ohranović, izvršni direktor

**Brošuru priredili: Saša Smiljanić
Muris Bulić
Vesna Milas**

Tehnički urednik: Sabiha Šaćirbegović

Štampa: Bigraf, Bihać

Tiraž: 6000 primjeraka

Zahvaljujemo SIDA-i, The Olof Palme International Center-u, Ambasadi Kraljevine Norveške i Amabasadi Velike Britanije na pomoći u realizaciji ovog projekta.

Također, želimo se zahvaliti g-đici Naidi Trkić, savjetnici za budžete PKF-ovog projekta „Jačanje upravljanja javnim finansijama u BiH“ čija je podrška i pomoć u izradi ove brošure bila od izuzetne važnosti.

**Centri civilnih inicijativa
cci@ccibh.org
www.ccibh.org**

SADRŽAJ

- Uvodna riječ
- O budžetu
- Budžetiranje u Federaciji BiH
- Osnovne karakteristike budžeta u Federaciji BiH
- Građansko učešće u budžetiranju
- Prilog
  - 1. Izvodi iz Poslovnika o radu Skupštine Unsko-sanskog kantona
  - 2. Programsko budžetiranje
  - 3. Uloga Parlamenta u budžetskom procesu
- Korištena literatura

UVODNA RIJEČ

Poštovani,

Pred Vama je Budžet, brošura koju su Centri civilnih inicijativa (u nastavku CCI) kreirali u svrhu informisanja i edukacije, namijenjena je prvenstveno građanima, odnosno onima koji direktno ili indirektno učestvuju u izradi budžeta u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Kroz implementaciju projekta „Građani i kantonalni parlamenti“ uvidjeli smo da u većem broju slučajeva građani **ne poznaju proces budžetiranja** niti načine na koje se pojedinci, organizacije ili institucije mogu uključiti u procesu njegovog donošenja. Razlog za takvu poziciju i ponašanje građana je u **nedovoljno izgrađenom osjećaju vlasništva nad budžetskim sredstvima i nedostatku kompetencije**.

Svaka priča o odgovornom trošenju budžetskog novca svoj početak i kraj ima u pravilnom shvatanju na koji se način pravi i na koji način se raspolaže sredstvima Budžeta. Građani čak ne poznaju koje se njihove potrebe finansiraju sa nivoa općine, koje sa kantona, koje sa entiteta, a koje sa nivoa države. Samim tim nije im poznato gdje trebaju uputiti zahtjeve za rješavanje svojih potreba.

Pored složene strukture vlasti BiH, slijedeći razlog vezan za nepoznavanje procesa budžetiranja su **promjene nadležnosti nivoa vlasti** koje neminovno vode ka promjenama načina finansiranja potreba.

Iz navedenih razloga često se događa da **budžetski korisnici ne konkurišu za dodjelu sredstava na vrijeme ili na kvalitetan način**.

Svojim informativno-edukativnim karakterom, o pojmu i karakteristikama budžeta, te opisom različitih načina građanskog učešća brošura će biti od koristi svima koji pokažu interes i želju za uključjenje u proces budžetiranja.

S obzirom da je predstavljeno više univerzalnih modela koji opisuju građansku participaciju u procesu odlučivanja, brošura može biti korištena na svim nivoima vlasti u F BiH.

Brošura također nudi odgovore na mnoga Vaša pitanja i probleme, kao što je način povećanja učešća građana u procesu planiranja i kreiranja budžeta ili kvalitetnija i efikasnija komunikacija građana i predstavnika vlasti.

Proučavajući ovu brošuru primjetit ćete naša nastojanja da unaprijedimo postojeće mehanizme uključenja građana, a stimulišemo upotrebu dobrih rješenja i praksi koja vode u demokratičniji sistem kreiranja budžeta.

Ovim želimo da u Bosni i Hercegovini što veći broj građana bude uključen u procese budžetiranja, odnosno donošenja odluka od značaja za zajednicu.

S poštovanjem,

Centri civilnih inicijativa

O BUDŽETU

Budžet (eng. budget) novčani predračun (plan) prihoda i rashoda određene zajednice, države, uže političko-teritorijalne jedinice, ustanove, organizacije, za određeno godišnje razdoblje (budžetska godina).

Riječ budžet potiče od srednjovjekovne francuske riječi bougette što je deminutiv riječi bouge koja znači kožna torba, odnosno vrećica. U engleskoj parlamentarnoj terminologiji ta je riječ označavala kožnu torbu u kojoj je ministar finansija u parlament donosio prijedlog o prihodima i izdacima države za iduće razdoblje – zato se i koristi kao naziv za plan prihoda i rashoda u određenom vremenskom razdoblju.

Budžet kao dokument predstavlja plan (procjenu) prihoda i primitaka i utvrđenog iznosa rashoda i izdataka za razdoblje od jedne fiskalne godine, koje odobrava Parlament - zakonodavno tijelo. Odnosi se na fiskalnu godinu, razdoblje od 1. januara do 31. decembra, i važi samo za godinu za koju je donešen.

Svi javni prihodi i primici, uključujući i vlastite prihode korisnika budžeta moraju biti raspoređeni u budžetu i iskazani po izvorima iz kojih potiču, a svi rashodi i izdaci moraju biti utvrđeni u budžetu i uravnoteženi s prihodima i primicima.

Iako je jedno od načelnih principa budžeta ravnoteža (tj. izbjegavanje suficita, dakle viška prihoda nad rashodima, i deficita, dakle manjka prihoda nad rashodima), u stvarnosti se često desi da u toku godine budžet postane neuravnotežen.

U slučaju suficita, višak sredstava se raspoređuje za smanjenje obaveza, za otplate glavnice ili povećanje likvidnosti. U slučaju deficita, manjak se finansira se zaduživanjem u zemlji ili inostranstvu ili smanjivanjem likvidnosti.

Ako se zbog vanrednih prilika i potreba u toku fiskalne godine dođe do hitnih i neočekivanih izdataka ili prihoda, moguće je ponovo uspostaviti ravnotežu sniženjem predviđenih izdataka ili pronalaženjem novih prihoda, tj. rebalansiranjem budžeta.

U pravnoj teoriji nema jedinstvenog stava da li je Budžet zakon ili ne.

Budžet je jedan od značajnijih instrumenata preraspodjele nacionalnog dohotka, može se koristiti kao instrument finansijske i ekonomske politike ali i za ostvarivanje neke druge politike (socijalne, zdravstvene, razvojne).

Veza „budžet – politika“ se ogleda kroz tri aspekta:

- a) Budžet je najvažniji instrument politika Vlade,
- b) Implementacija političkih ciljeva ograničena je dostupnošću budžetskih sredstava,
- c) Budžet zahtjeva donošenje političke odluke o najbitnijim prioritetima i odgovarajuće usmjeravanje sredstava u rješavanje istih.

Osnovni principi budžeta su: javnost, ravnoteža, specifikacija (prihodi se prikazuju po izvorima, a rashodi prema korisnicima), jedinstvo (u jednom dokumentu), potpunost, tačnost i prethodno odobravanje (nema prikupljanja i trošenja do Odluke Parlamenta o usvajanju budžeta ili Odluke o privremenom finansiranju).

Transparentnost donošenja i trošenja javnih budžeta je osnova dobre uprave u državi.

Bez javnih informacija o budžetiranju gotovo je nemoguće obezbijediti učešće institucija civilnog društva, ali i građana u debatama oko donošenja budžeta. Sa druge strane, odsustvo transparentnosti direktno onemogućava proces nadgledanja trošenja novca što otvara mogućnost pojave korupcije.

BUDŽETIRANJE U FEDERACIJI BIH

Analiza stanja

Prije više od četiri godine predstavnici vlasti u Bosni i Hercegovini su se obavezali prema Vijeću za implementaciju mira (koje broji pedeset i pet zemalja članica i međunarodnih organizacija¹) na sveobuhvatnu reformu javne uprave, koja bi omogućila uspostavljanje savremene i učinkovite javne uprave, čiji bi se rad temeljio na principima efikasnosti, transparentnosti i odgovornosti.

Vlasti su se obavezale na²:

- Transformaciju javne uprave u jednu kvalitetno organizovanu i, uzimajući u obzir uložena sredstva, djelotvornu strukturu;
- **Praćenje ekonomičnosti i transparentnosti utrošenog novca građana;**
- Stvaranje stručne državne službe, koja bi adekvatno predstavljala građane kojima služi;
- Transformaciju javne uprave u strukturu koja posluje u skladu sa najboljim praksama EU; i
- Pružanje kvalitetnijih usluga, koje bi bile usmjerene ka građanima.

Znajući da je krenula u tranziciju ka tržišnoj ekonomiji dosta kasnije nego zemlje regiona i pod iznimno teškim okolnostima, BiH se nalazi pod velikim pritiskom da uskladi svoje procese i procedure sa međunarodnom praksom.

Višestruki nivoi vlasti su rezultirali vrlo nepovoljnom fiskalnom pozicijom, gdje javni rashodni prevazilaze rashode u drugim zemljama regije i zemljama sa sličnim bruto društvenim proizvodom (BDP) po glavi stanovnika, a istovremeno, kvalitet usluga koje se pružaju stanovništvu je znatno niži.

Javna uprava još uvijek iziskuje glavni udio budžeta, a sredstva koja se utroše u tu svrhu često ne budu potrošena na transparentan način. Građani su u velikoj mjeri nezadovoljni kvalitetom usluga koje dobivaju za svoj novac i nerijetko osjećaju barijeru kada se obraćaju službenicima.

Zato BiH mora podići kvalitet djelovanja javnog sektora i podržati pozitivne primjere, uz istovremeno smanjenje troškova i broja zaposlenih u javnom sektoru uz uvođenje jake fiskalne discipline.

Cilj reforme javnih finansija (tj. uvođenje programskog budžetiranja) je da planiranje i priprema budžeta na osnovu učinaka (pozitivna praksa u razvijenijim zemljama) može voditi ka transparentnijem, djelotvornijem i učinkovitijem trošenju javnih sredstava u BiH.

Međunarodna praksa je pokazala da su budžeti najkorisniji (tj. najefektniji) ako se odnose na srednji vremenski rok, ako su sveobuhvatni, ako objašnjavaju odstupanja od prijašnjih projekcija i ako su pripremljeni na administrativnoj, ekonomskoj i sektorskoj osnovi, kako bi se omogućila direktna uporedba različitih opcija.

U većini slučajeva, budžete u BiH ne smatraju instrumentom koji bi mogao potpomoći donošenje političkih odluka. Budžetski korisnici često dostavljaju svoje zahtjeve ne uzimajući u obzir sredstva koja ukupno stoje na raspolaganju i ne pružajući informacije o tome na koji način namjeravaju utrošiti sredstva koja zahtijevaju, tj. na koje se prioritete odnose njihovi zahtjevi. Ukoliko je cilj da se upravljanje javnim finansijama u BiH ojača i da uznapreduje, ova praksa mora se ukinuti i **BiH mora preusmjeriti pažnju sa finansijskih inputa (tj. ulaznih elementa) na programske efekte ili krajnje rezultate. Isto tako, odgovorne osobe moraju početi formulisati operativne ciljeve svojih institucija u skladu sa osnovnim praktičnim politikama društva i moraju početi pratiti učinke programa na koje su utrošili budžetska sredstva.**

¹ Ured Visokog predstavnika (OHR), 2007.

² Iz dokumenta „Naša reformska agenda – Agenda reformi dogovorena između Vlade BiH i međunarodne zajednice“ (juli 2002.).

Imajući u vidu prednosti programskog budžetiranja, Ministarstva finansija u BiH su se opredijelila na uvođenje ovakvog vida planiranja i pripreme budžeta. Nakon testiranja u 2005. godini, i pozitivnih pokazatelja, 2006. godine reforma je proširena na sve budžetske korisnike. Neposredno nakon toga, uslijedio je i slijedeći korak – programsko budžetiranje je uvedeno kao obaveza u Zakonu o budžetima u Federaciji BiH.

Novi Zakon o budžetima u Federaciji BiH stupio je na snagu krajem aprila 2006. godine, čime je stavljen van snage Zakon iz 1998. godine, znatno je sadržajnije i propisuje kvalitetno nov pristup izradi budžeta, odnosno uveden je u praksu metodološki pristup planiranju, usvajanju, izvršenju, izvještavanju i reviziji budžeta kao što je i praksa u razvijenom svijetu.

Trogodišnje planiranje budžeta novim zakonom postaje obaveza svih korisnika budžetskih sredstava i izvanbudžetskih fondova i realizuje se dokument okvirnog budžeta (DOB).

DOB obuhvata fiskalnu i dvije naredne fiskalne godine.

Problemi budžetskih korisnika u primjeni programskog budžetiranja su nedostatak iskustva u prikupljanju i sortiranju podataka o učinku kao i druga ograničenja sa kojima se susreću (npr. u broju ili znanju zaposlenih koji rade na ovim pitanjima, obzirom da se nerijetko dešava da samo jedna ili najviše par osoba radi na budžetu). Pored toga, fiskalna disciplina je poprilično slaba i još uvijek je moguće dobiti sredstva iz budžeta bez detaljnog pravdanja. Iako su svi budžetski korisnici trenirani da pripremaju svoje budžete na programskoj osnovi, još uvijek ima onih koji ne primjenjuju ovaj metod u potpunosti.

Građani također imaju koristi od ovakvih informacija i budžetske prakse, obzirom da se novac poreskih obveznika troši efikasnije i transparentnije kada se budžet planira po tom osnovu.

Kvalitetnije rasprave i odluke o budžetu bi trebale rezultirati nižim troškovima javne administracije, što bi značilo da bi istovremeno više novca stajalo na raspolaganju za glavne prioritete zemlje (npr. socijalna zaštita, boračka populacija, infrastruktura, itd.).

Da bi pozitivni rezultati iz prve faze uvođenja programskog budžetiranja bili potvrđeni, reforma se mora nastaviti na više načina. Treniranje i lobiranje kod svih relevantnih grupa igrat će ključnu ulogu. Neophodno je kvalitetno uraditi izmjene i dopune legislative, a Vlade i skupštine da ih usvoje u što kraćem roku i u formi koja će omogućiti djelotvorno budžetiranje.

Preporuke

Programsko budžetiranje je uvedeno u 2006. godini na svim nivoima vlasti i sve potrošačke jedinice (uključujući budžetske korisnike, fondove i općine) su uvele ovu praksu.

Da bi se iskoristili maksimalni efekti ove metode, **BiH vlasti još uvijek moraju:**

- **Ojačati svijest o važnosti preusmjeravanja fokusa sa ulaznih elemenata na efekte,**
- **Lobirati kod vlada i skupština da zahtijevaju i koriste informacije o učinku,**
- **Inzistirati na operativnim ciljevima za svakog budžetskog korisnika koji će se zasnivati na zvaničnim praktičnim politikama,**
- **Povećati broj zaposlenih u odjelima za budžet i stručno ih usavršiti kako bi mogli upravljati reformom,**
- **Ograničiti potrošnju iskazanu u zahtjevima budžetskih korisnika,**
- **Prihvatiti izmjene i dopune zakona koje bi ozvaničile praksu programskog budžetiranja na svim nivoima,**
- **Pripremiti se za promjene u internim i eksternim kontrolama učinka i finansija i za promjene u računovodstvu.**

OSNOVNE KARAKTERISTIKE BUDŽETA U FEDERACIJI BIH

Budžet je akt kojim se utvrđuje plan finansijskih aktivnosti budžetskih korisnika, koji obuhvata projekciju iznosa prihoda i primitaka i utvrđenog iznosa rashoda i izdataka Federacije, kantona, gradova i općina za razdoblje od jedne fiskalne godine. Budžetom je također utvrđena gornja granica ukupnog duga Federacije, kantona, gradova i općina, uključujući i postojeći dug i projekciju novog duga za datu fiskalnu godinu.

Zakonska legislativa

- Zakon o budžetima - proračunima u Federaciji BiH (Sl. novine F BiH, broj: 19/06)
- Zakon o trezoru u F BiH (Sl. novine F BiH, broj: 19/03)
- Zakon o investiranju javnih sredstava (Sl. novine F BiH, broj 77/04)
- Zakon o računovodstvu i reviziji u F BiH (Sl. novine Federacije BiH, broj: 32/05)
- Zakon o izvršenju budžeta za tekuću godinu (parlamenti uz Budžet usvajaju Zakon o izvršenju budžeta)

Zakonom o budžetima Federacije BiH se uređuje planiranje, izrada, donošenje i izvršavanje budžeta Federacije BiH, kantona, gradova i općina i finansijskih planova izvanbudžetskih fondova, zaduživanje, garancije i upravljanje dugom, računovodstvo, izvještavanje, nadzor i revizija budžeta i drugih budžetskih korisnika.

Sredstva budžeta koriste se za finansiranje poslova, funkcija i programa organa Federacije, odnosno kantona, gradova i općina, kao i drugih korisnika budžeta u visini koja je neophodna za njihovo obavljanje i izvršavanje, te prava primalaca sredstava budžeta utvrđenih zakonima i drugim propisima donesenim na osnovu zakona.

Svi propisi koji imaju finansijske posljedice na budžet u postupku donošenja moraju biti obrazloženi, odnosno opravdani analizom troškova i koristi.

Izrada i izvršavanje budžeta zasniva se na načelu zakonitosti, efikasnosti, ekonomičnosti i transparentnosti.

Prilikom usvajanja budžeta donosi se i Zakon o izvršavanju budžeta, kojim se uređuje struktura prihoda i primitaka te rashoda i izdataka budžeta i njegovo izvršavanje, prioriteta plaćanja, obim, zaduživanja i garancije, upravljanje javnim dugom, te finansijskom i nefinansijskom imovinom, prava i obaveze korisnika budžetskih sredstava, ovlaštenja vlade, ministarstva finansija i ministra finansija, u izvršavanju budžeta za tekuću godinu, kazne za neispunjenje obaveza te druga pitanja u izvršavanju budžeta.

Proces donošenja

- Obrađivač – Ministarstvo finansija
- Predlagač – Vlada
- Donosilac – Skupština (Parlament)

Budžet se sastoji od općeg i posebnog dijela i plana razvojnih programa.

Opći dio budžeta čini Račun prihoda i rashoda i Račun finansiranja. Posebni dio budžeta sastoji se od plana rashoda i izdataka budžetskih korisnika raspoređenih u tekuće i razvojne programe za tekuću budžetsku godinu i naredne dvije godine. Plan razvojnih programa po godinama čine planovi razvojnih programa budžetskih korisnika koji su utvrđeni Dokumentom o srednjeročnom planu razvoja, posebnim zakonima ili drugim propisima.

Prihodi Kantona u FBiH su iz tri izvora:

1. jedinstveni račun
2. indirektni porezi
3. usluge (naknade i naplate)

Račun prihoda i rashoda budžeta sastoji se od:

1) Prihoda

- porezi koji su utvrđeni zakonom,
- neporezni prihodi kao što su prihodi od poduzetništva i imovine,
- administrativne i sudske naknade i takse i novčane kazne,
- prihodi ostvareni obavljanjem osnovne djelatnosti i ostalih poslova budžetskih korisnika na tržištu.

2) Rashoda

- za zaposlene, kao što su tekući izdaci za plaće, naknade, izdaci za materijal i usluge,
- tekući transferi i plaćanje kamata,
- za subvencije, pomoći i naknade,
- kapitalni transferi.

U Računu finansiranja iskazuju se primici od finansijske i nefinansijske imovine, inozemnih i domaćih podrški (grantovi) i primljeni krediti i zajmovi, te izdaci za finansijsku i nefinansijsku imovinu i za otplatu zajmova i kredita.

DOKUMENT OKVIRNOG BUDŽETA - DOB

Upravljanje budžetom i izrada budžeta zasniva se na Dokumentu okvirnog budžeta (preliminarni nacrt budžeta) koji obuhvata najmanje fiskalnu godinu i dvije naredne fiskalne godine.

Osim informacija o srednjoročnim planovima korisnika koje su preuzete iz Tabela pregleda prioriteta budžetskih korisnika, DOB sadrži prenosive trogodišnje procjene plafona potrošnje i prihoda. Također, u DOB-u se navedeni prioriteti rashodovnih politika, na kojima su zasnovana ograničenja potrošnje za sve korisnike. Pri tome, Dokument okvirnog budžeta sadrži konsolidovane podatke za sve jedinice unutar jednog nivoa vlasti, npr. DOB za Federaciju BiH sadrži i podatke o prihodima i rashodima kantona, općina i vanbudžetskih fondova.

Osnove za izradu budžeta F BiH zasnivaju se na procjeni privrednog razvoja, razvoja socijalnog sektora, makroekonomskih indikatora i prognozi prihoda i rashoda za godine koje su obuhvaćene DOB-om.

Trogodišnje planiranje budžeta je obaveza za sve korisnike budžetskih sredstava i izvanbudžetskih fondova.

U skladu sa Makroekonomskim iskazom, koji predstavlja integralni dio Dokumenta okvirnog budžeta, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine na prijedlog Federalnog ministarstva finansija donosi **smjernice ekonomske i fiskalne politike za trogodišnji period** (tj. za sljedeću fiskalnu godinu i naredne dvije) na usvajanje, koje sadrže:

1. pretpostavke društvenog i privrednog razvoja,
2. osnovne indikatore fiskalne i ekonomske politike Federacije,
3. procjenu prihoda i rashoda, te primitaka i izdataka svih nivoa budžeta Federacije,
4. okvirni prijedlog obima finansijskog plana po budžetskim korisnicima,
5. ukupan pregled preuzetih obaveza za budžet Federacije koje se moraju podmiriti u sljedećim godinama i politiku plana razvojno-investicionih programa.

Na osnovu smjernica, ministar finansija upućuje budžetskim korisnicima akt o načinu i elementima izrade prijedloga finansijskog plana.

Prijedlog finansijskog plana, koji izrađuju budžetski korisnici, mora sadržavati:

- prihode i primitke iskazane po vrstama (uključujući i prihode koji se smatraju vlastitim prihodima budžetskih korisnika),
- rashode i izdatke predviđene za trogodišnji period (budžetsku godinu i naredne dvije) razvrstane po budžetskim klasifikacijama propisanim u računskom planu budžeta,

- planirani broj radnih mjesta i strukturu zaposlenih (za budžetsku godinu i naredne dvije) za koje se traže budžetska sredstva u skladu sa smjernicama, zakonima i podzakonskim aktima,
- obrazloženje finansijskog plana i predviđenih potreba kako bi ministarstvo finansija moglo izvršiti pregled i analizu svih prijedloga budžetskih korisnika,
- plan razvojnih programa po godinama svakog budžetskog korisnika, a koji su utvrđeni Dokumentom o srednjeročnom planu razvoja, posebnim zakonima ili drugim propisima,
- plan nabavke stalne imovine koji obuhvata stalnu imovinu potrebnu za rad budžetskog korisnika,
- zakonske propise koji omogućavaju njegovu provedbu.

Informacije o programima budžetskih korisnika, koje korisnici dostavljaju

Ministarstvu finansija u okviru Tabela pregleda prioriteta budžetskih korisnika u maju, a koje se revidiraju nakon što Skupština usvoji ograničenje (plafon) potrošnje za budžetskog korisnika, sadrže:

- strateški cilj budžetskog korisnika i najviše odgovorno lice za budžetskog korisnika,
- naziv programa i nadležni rukovodioc,
- opis programa (strateški i programski ciljevi) i aktivnosti koje se odnose na program,
- pravno uporište,
- potrebna sredstva za provođenje progama,
- potreban broj radnika za provođenje programa i
- procjenu rezultata, u smislu izlaznih elemenata (outputa), krajnjih rezultata (efekata) i mjere efikasnosti.

Budžetski zahtjevi

Nakon što korisnici dostave svoje Tabele pregleda prioriteta, Ministarstvo finansija prosljeđuje druge **Budžetske instrukcije korisnicima**, koje se odnose na zahtjeve za dodjelu sredstava iz budžeta i rokove za podnošenje zahtjeva za dodjelu sredstava i ograničenja u pogledu potrošnje.

Instrukcije sadrže osnovni sadržaj DOB-a i indikativnu gornju granicu rashoda za narednu fiskalnu godinu za svakog budžetskog korisnika, izvedenu iz DOB-a. Vlada uredbom reguliše koji prihodi su vlastiti prihodi i način i rokove raspodjele.

Uz procjene prihoda i zahtjeve za odobrenje rashoda budžetski korisnici podnose odgovarajuće analize ili obrazloženja. Kod kapitalnih projekata, u prvoj godini zahtjev mora sadržavati ukupni iznos izdataka projekta, fazni plan upravljanja projektom i procjene troškova za svaku narednu godinu.

Nacrt Budžeta

Ministarstvo finansija će razmotrit zahtjeve za budžetskim sredstvima, predložiti potrebne promjene budžetskim korisnicima i izraditi nacrt Budžeta te dostaviti vladi do 01. oktobra tekuće godine.

Nacrt budžeta obavezno sadrži:

- detaljan prikaz svih javnih prihoda i izdataka budžeta,
- prijedlog upotrebe budžetskog suficita, odnosno izvore za finansiranje budžetskog deficita,
- funkcionalnu klasifikaciju izdataka budžetskih korisnika u skladu sa metodologijom koju propisuje ministar finansija,
- prihode i izdatke svakog budžetskog korisnika u skladu sa prihodima i izdacima (po kategorijama, potkategorijama i stavkama) klasifikacije računskog plana.

U nacrtu budžeta utvrditi će se i visina tekuće rezerve koja ne smije prelaziti 3% budžetskih prihoda bez primitaka.

Uz nacrt budžeta prilaže se obrazloženje koje sadrži:

- makroekonomske pokazatelje i analizu njihovih efekata iz Dokumenta okvirnog budžeta,
- podatke o svim prihodima i rashodima prethodne fiskalne godine i izvještaj o izvršenju budžeta u prvom polugodištu tekuće fiskalne godine za svakog budžetskog korisnika,
- podatke o tekućim i dugoročnim obavezama na osnovu vanjskog duga Federacije, uključujući otplatu glavnice, plaćanje kamata i ostalih obaveza na osnovu servisiranja duga,
- podatke o obavezama na osnovu unutrašnjeg duga Federacije, uključujući preostalu otplatu glavnice i plaćanje kamata,
- kapitalne izdatke,
- garancije.

Javna rasprava o nacrtu Budžeta

Vlada upućuje nacrt Budžeta u javnu raspravu koju organizuje Ministarstvo finansija.

Budžetski korisnici, **građani i nevladine organizacije** u okviru javne rasprave daju komentare, sugestije i **prijedloge za izmjenu nacrta Budžeta**.

Rezultate javnih rasprava Ministarstvo finansija uvažava ili ne, ali svakako sumira i prilaže uz obrazloženje sa prijedlogom Budžeta.

Prijedlog Budžeta

Nakon razmatranja od strane Vlade, premijer podnosi prijedlog Budžeta za slijedeću fiskalnu godinu Parlamentu na usvajanje do 01. novembra tekuće godine.

Prilikom usvajanja prijedloga Budžeta raspravlja se samo o tom dokumentu i o amandmanima (komisije, poslanici, klubovi).

Prijedlozi ovlaštenih predlagača o povećanju budžetskih izdataka obavezno moraju sadržavati i mjere za povećanje prihoda ili smanjenje predviđenih rashoda za isti iznos.

U dosadašnjoj praksi vlasti su vrlo često usvajale zakone i potpisivale ugovore koji su stvarali nove budžetske obaveze a da prethodno nisu bila osigurana novčana sredstva.

Budžet

Nakon usvajanja u Parlamentu (sa prihvaćenim amandmanima), najkasnije do 31.12. tekuće godine, budžet se objavljuje u službenom listu, nakon čega se i primjenjuje.

Primjena Budžeta se provodi strogo u skladu sa Zakonom o izvršenju budžeta i Zakonom o trezorskom poslovanju.

Privremeno finansiranje

Ako Parlament ne usvoji Budžet prije početka fiskalne godine, finansiranje se obavlja privremeno, a najduže za period 01.01. – 31.03. (I kvartal).

Parlament donosi odluku o privremenom finansiranju.

Sredstva sa kojima se raspolaže po odluci ne smiju preći ¼ Budžeta iz protekle godine.

Nastavljanje višegodišnjih projekata, nabavka roba i usluga, odnosno nastavljanje isplate sredstava za ove svrhe, dopušteno je u skladu sa uslovima privremenog finansiranja, s tim da je višegodišnje finansiranje ili ovlaštenje za buduće obaveze odobreno u prethodnim budžetima.

Budžet se mora usvojiti najkasnije 31. marta tekuće godine.

Ukoliko se Budžet ne usvoji do 31. marta, neće se realizovati rashodi u bilo koju svrhu osim otplate zajmova, sve dok se budžet ne usvoji.

Zakon o budžetu Federacije BiH za predstavnike vlasti odgovorne u slučajevima neusvajanja budžeta nije predvidio sankcije u bilo kom obliku.

Rebalans Budžeta

Ukoliko se u toku budžetske godine zbog nastanka novih obaveza za budžet ili promjena privrednih kretanja povećaju rashodi i/ili izdaci, odnosno smanje prihodi i/ili primici budžeta, vlada može, na prijedlog Ministarstva finansija, donijeti odluku o obustavljanju izvršavanja pojedinih rashoda i/ili izdataka u trajanju do 45 dana.

Mjerama privremenog obustavljanja izvršavanja, vlada može:

- zaustaviti preuzimanje obaveza i/ili,
- predložiti produženje ugovorenih rokova plaćanja i/ili,
- zaustaviti preraspodjelu budžetskih sredstava, potrebno radi preuzimanja obaveza.

Ako se za vrijeme provođenja mjera privremene obustave izvršavanja budžeta budžet ne može uravnotežiti, vlada mora predložiti Parlamentu izmjene i dopune budžeta, najkasnije u roku od 15 dana prije isteka roka za privremenu obustavu izvršavanja budžeta.

Pored toga, ako prihodi porastu ministarstvo finansija može također odlučiti da započne sa postupcima izmjena i dopuna budžeta.

Svaka izmjena i dopuna budžeta vrši se po istom postupku koji se primjenjuje kod usvajanja budžeta, što znači da budžetski korisnici imaju pravo na preraspodjelu budžetskih sredstava.

Budžetsko računovodstvo

Budžetsko računovodstvo se zasniva na računovodstvenim načelima: tačnosti, istinitosti, pouzdanosti, sveobuhvatnosti, pravovremenosti i pojedinačnom iskazivanju poslovnih događaja, te na međunarodnim računovodstvenim standardima za javni sektor.

Kako postati budžetski korisnik?

Da bi postali budžetski korisnik trebate biti proglašeni organizacijom od posebnog interesa, a za sredstva se podnosi zahtjev. Također možete aplicirati projektima po javnom pozivu ili zahtjevima za finansiranje vlastitih Programa prema Vladi i ministarstvima.

Kako nametnuti pitanja za raspravu u Parlamentu?

Da bi se nametnula pitanja za raspravu u Parlamentu potrebno je planirati aktivnosti na vrijeme (u tekućoj za narednu godinu).

Drugi način sistematičnog nametanja pitanja za raspravu je kroz uključivanje u izradu Programa rada Parlamenta i Vlade, a prije svega nadležnog ministarstva, u zadnjem kvartalu godine.

Također u slučaju hitnih i nepredvidivih potreba mogu se pokretati građanske inicijative, a parlamenti moraju biti otvoreni za važne i hitne potrebe građana (informacije o vezi između Parlamenta i budžeta u Prilogu 3).

Informisanje javnosti

Objavljivanje u službenim glasilima DOB-a, Budžeta, Zakona o izvršavanju budžeta, kao i svake izmjene i dopune budžeta, zatim svakog korištenja tekuće rezerve, kao i odluka o dugu, jamstvima i zajmovima, u roku deset dana od dana njihovog donošenja je zakonska obaveza.

Tromjesečni, polugodišnji i godišnji izvještaji o izvršenju budžeta objavljuju se u službenim glasilima, u roku od deset dana od dana njihovog podnošenja, u skladu sa zakonom. Zakon predviđa i da se svi dokumenti navedeni prethodno, kao i mjesečni izvještaj o izvršenju budžeta, objavljuju na službenoj stranici Ministarstva finansija.

VREMENSKI OKVIRI U PROCESU BUDŽETIRANJA FEDERACIJE BIH

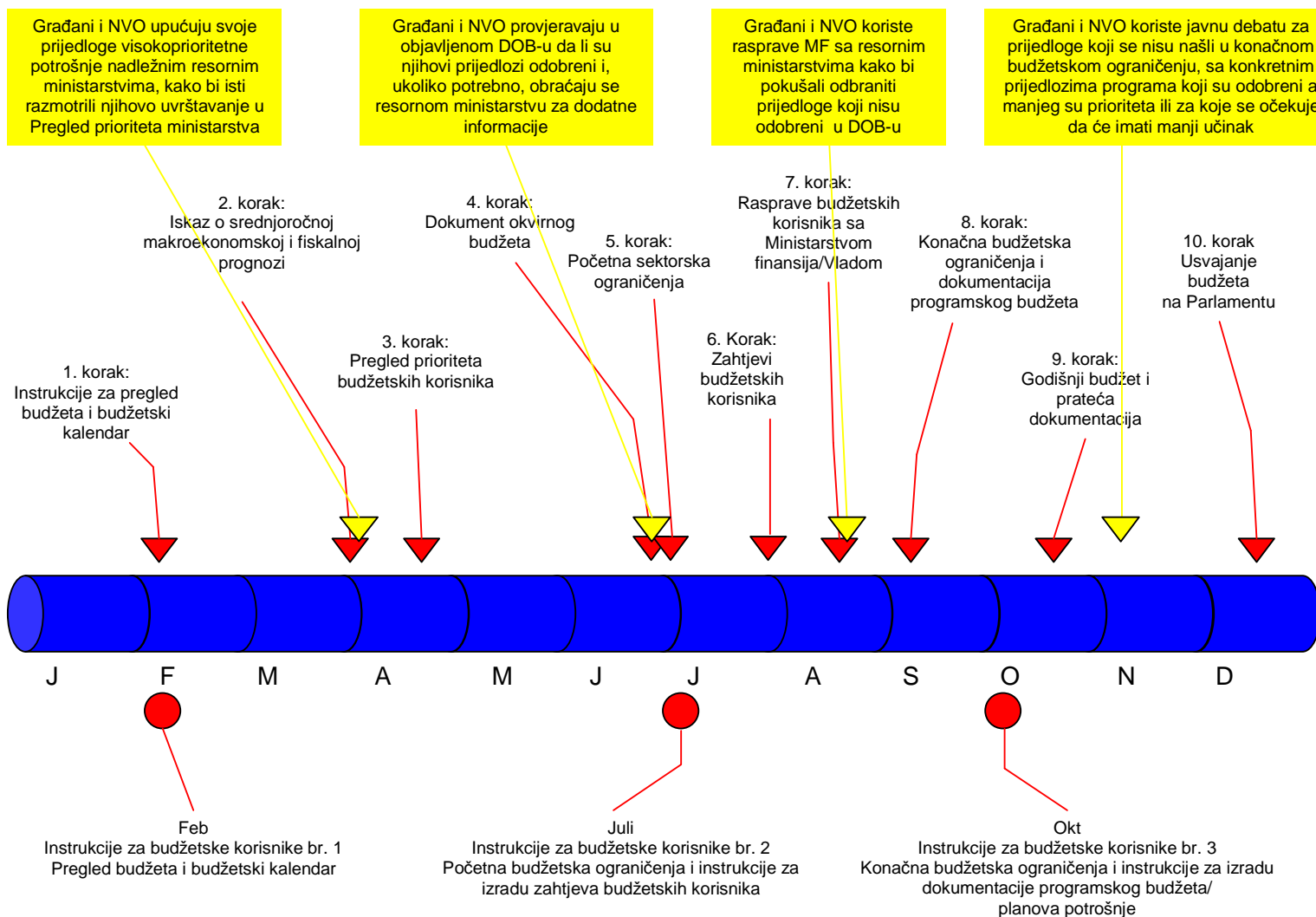
IZRADA I DONOŠENJE BUDŽETA

Aktivnost	Rok
Kantonalna ministarstva finansija počinju pripremu DOB-a	februar
Interesne grupe, organizacije i građani mogu dostaviti svoje zahtjeve za finansiranje nadležnim ministarstvima i Vladi	februar mart
Izveštaje o privrednoj i fiskalnoj politici za tekuću godinu, te plan za sljedeću budžetsku godinu i procjenu razvoja za sljedeće dvije godine izrađuju nadležni organi Federacije	01.05.
Vlada F BiH usvaja smjernice ekonomske i fiskalne politike za trogodišnji period	31.05.
Kantonalne Vlade usvajaju Dokument okvirnog budžeta	juni
Na osnovu smjernica, ministar finansija budžetskim korisnicima upućuje akt o načinu i elementima izrade prijedloga finansijskog plana	maj - juni
Ministar finansija razmatra finansijske planove i programe budžetskih korisnika i istim predlaže potrebne promjene planova budžetskih korisnika	juni
Vlada F BiH usvaja DOB za tri godine	30.06.
Ministarstvo finansija prosljeđuje Instrukcije budžetskim korisnicima, u pogledu pripreme zahtjeva za dodjelu sredstava iz budžeta, rokove za podnošenje zahtjeva za dodjelu sredstava i ograničenja u pogledu potrošnje	01.07.
Budžetski korisnici dostavljaju svoje zahtjeve ministarstvu finansija	01.08.
Interesne grupe, organizacije i građani mogu dostaviti svoje zahtjeve za finansiranje	01.08.
Ministarstvo finansija razmatra procjene prihoda i zahtjeve za odobrenje rashoda budžetskih korisnika i nakon konsultovanja i pregovaranja sa budžetskim korisnicima predlaže visinu sredstava za svakog budžetskog korisnika	01.08. – 30.09.
Prijedloge finansijskih planova izvanbudžetskih fondova nadležno ministarstvo dostavlja vladi uz prethodnu saglasnost ministra finansija	20.09.
Ministar finansija upućuje vladi nacrt budžeta	01.10.
Javne rasprave	01.10. – 01.11.
Ukoliko u toku razmatranja nacrta predloženog budžeta dođe do neslaganja između ministra finansija i ministara odgovornih za pojedine budžetske korisnike, ministar finansija je obavezan da izradi izvještaj za vladu, koja donosi konačnu odluku	01.10. – 01.11.
Premijer podnosi Parlamentu prijedlog budžeta, finansijske planove izvanbudžetskih fondova uz obrazloženje, te DOB kao osnovi informacija za izradu budžeta	01.11.
Interesne grupe, organizacije i građani mogu dostaviti svoje zahtjeve poslanicima da lično ili kroz radna tijela djeluju amandmanski	01.11. – 31.12.
Radna tijela Parlamenta raspravljaju o predloženom Budžetu, daju mišljenje i prijedloge – amandmansko djelovanje	01.11. – 31.12.
Parlament – zakonodavno tijelo usvaja predloženi budžet sa prihvaćenim amandmanima	31.12.
Ako Parlament ne donese Budžet prije početka fiskalne godine, finansiranje se obavlja privremeno, a odluku o privremenom finansiranju donosi Parlament	31.03.

IZVRŠAVANJE, NADZOR I REVIZIJA BUDŽETA

Aktivnost	Rok
Budžeti kantona, gradova i općina i finansijski planovi izvanbudžetskih fondova objedinjuju se na nivou kantona i dostavljaju Federalnom ministarstvu finansija radi konsolidiranja	15 dana od dana njihovog donošenja
Ministarstvo finansija F BiH dužno je dostaviti Ministarstvu finansija i trezora BiH Izvještaj o konsolidiranom dugu Federacije sa stanjem duga na dan 31. decembra prethodne fiskalne god.	31.03.
Ministarstvo finansija dužno je podnositi vladi mjesečne finansijske izvještaje	30 dana od završetka izvještajnog razdoblja
Ministarstvo finansija dužno je podnositi vladi tromjesečne i polugodišnje finansijske izvještaje	60 dana od završetka izvještajnog razdoblja
Svi budžetski korisnici podnose ministru finansija tromjesečne finansijske izvještaje sa obrazloženjima koja se odnose na programske rezultate izvršenja budžeta	30 dana nakon isteka svakog tromjesečja
Ministar finansija obavezan je izvještavati vladu o korištenju budžetskih rezervi	tromjesečno
Vlada izvještava Parlament o korištenju budžetskih rezervi	polugodišnje
Vlada najmanje dva puta godišnje razmatra izvještaje o poslovanju izvanbudžetskih korisnika	polugodišnje
Izvještaji o izvršenju budžeta i finansijskih planova izvanbudžetskih fondova za svako tromjesečje fiskalne godine objedinjuju se i dostavljaju ministarstvu finansija	30 dana po završetku obračunskog perioda
Budžetski korisnici i izvanbudžetski fondovi obavezni su izraditi godišnji obračun svog finansijskog plana za prethodnu godinu i dostaviti ih nadležnom ministarstvu finansija i nadležnim institucijama u skladu sa zakonom i drugim propisima	28.02.
Ministarstvo finansija izrađuje konsolidirani godišnji obračun za budžetske korisnike i godišnji obračun za prethodnu fiskalnu godinu	15.04.
Konsolidirani godišnji obračuni budžeta kantona, gradova i općina i finansijskih planova njihovih izvanbudžetskih fondova objedinjuju se na nivou kantona i dostavljaju ministarstvu finansija	15. 05.
Vlada F BiH izvještaj o izvršenju budžeta Federacije za prethodnu godinu podnosi na usvajanje Parlamentu	30.06.

Dijagram učešća građana i NVO-a u procesu budžetiranja

GRAĐANSKO UČEŠĆE U BUDŽETIRANJU

Uslovi nedefinisanog zakonodavnog okvira učešća građana, organizacija i interesnih grupa u donošenju odluka na nivou vlasti Federacije BiH, prije svega budžetiranju, ograničili su mogućnosti ali ne i u potpunosti spriječili neposredno djelovanje.

Novci građana (budžetska sredstva) bi trebalo da služe javnom interesu, no međutim kroz primjer Zakona o budžetima Federacije BiH iz 2006. godine možemo dobiti realnu sliku odnosa vlasti prema inicijativama i prijedlozima civilnog društva. Osim za budžetske korisnike i predstavnike zakonodavne i izvršne vlasti ni u jednom članu tog zakona nije predviđena mogućnost učešća građana u kreiranju budžeta.

Transparentan (otvoren) proces planiranja budžeta pruža građanima mogućnost da istaknu i zaštite sopstvene interese i da imaju više uticaja i kontrole nad odlukama koje se donose, jer uključenost građana u zakonodavnu proceduru definiše ulogu „građanina“ i „vlasti“ (pluralistička / građanska perspektiva).

Dok se danas u svijetu koriste različiti modeli uključivanja građana u proces donošenja odluka, pa čak predviđaju i kroz standarde (sistem upravljanja kvalitetom po međunarodnoj normi ISO 9001:2000), nažalost u Bosni i Hercegovini i neki od oblika koji su i zastupljeni u pravnim aktima dosljedno se ne provode. Razlozi neprovođenja postojećih modela kod građana su nepoznavanje budžetskih procesa i načina uključivanja, dok vlast uglavnom nije

U praksi redovno obim i širina javne rasprave ovisi o raspoloživom vremenu nakon usvojenog nacrtu odnosno zakonskog roka donošenja budžeta.

Nakon usvajanja nacrtu budžeta, Vlada upućuje nacrt u javnu raspravu koju organizuje ministarstvo finansija, a u njoj učestvuju budžetski korisnici i svi zainteresovani, što je mogućnost za predstavljanje zahtjeva interesnih grupa, organizacija i građana.

Iniciranje amandmana

Prijedlog za izmjenu i dopunu prijedloga Budžeta i Zakona podnosi se u obliku amandmana, a pravo predlaganja amandmana ima svaki poslanik u Skupštini, svaki klub naroda, svaki klub poslanika, radna tijela Skupštine i Vlada.

Prosljeđivanjem zahtjeva prema ministrima, poslanicima, klubovima i radnim tijelima Skupštine, ukoliko su kvalitetno obrazložene potrebe, postoji mogućnost njihovog amandmanskog djelovanja.

Građanska inicijativa

O građanskoj inicijativi govorimo kada građani sami pokreću raspravu o određenom pitanju, koje zahtjeva hitno rješavanje, tražeći od zakonodavnog tijela da raspravlja o tom pitanju i da donese odluku u što kraćem roku. Pokretanje građanskih inicijativa nije vremenski definisano, kao u prethodno navedenim modelima, te se mogu pokrenuti tokom cijele godine.

Npr. U većini Skupština je Poslovnica regulisano da udruženja građana neposredno ili putem poslanika pokrenu inicijativu, podnesu prijedlog i mišljenja za rješavanje pojedinih pitanja iz nadležnosti Skupštine, Skupština je dužna da o tim inicijativama, prijedlozima i mišljenjima zauzme stav i da o svom stavu na odgovarajući način obavijesti udruženje građana koji su pokrenuli inicijativu, odnosno dali prijedlog ili mišljenje.

**FORMULAR ZA GRAĐANE I NEVLADINE ORGANIZACIJE
ZA FINANSIRANJE PRIJEDLOGA VISOKOPRIORITETNE POTROŠNJE
IZ BUDŽETSKIH SREDSTAVA**

Organizacija koja podnosi zahtjev:	
Kontakt osoba i br. tel.:	

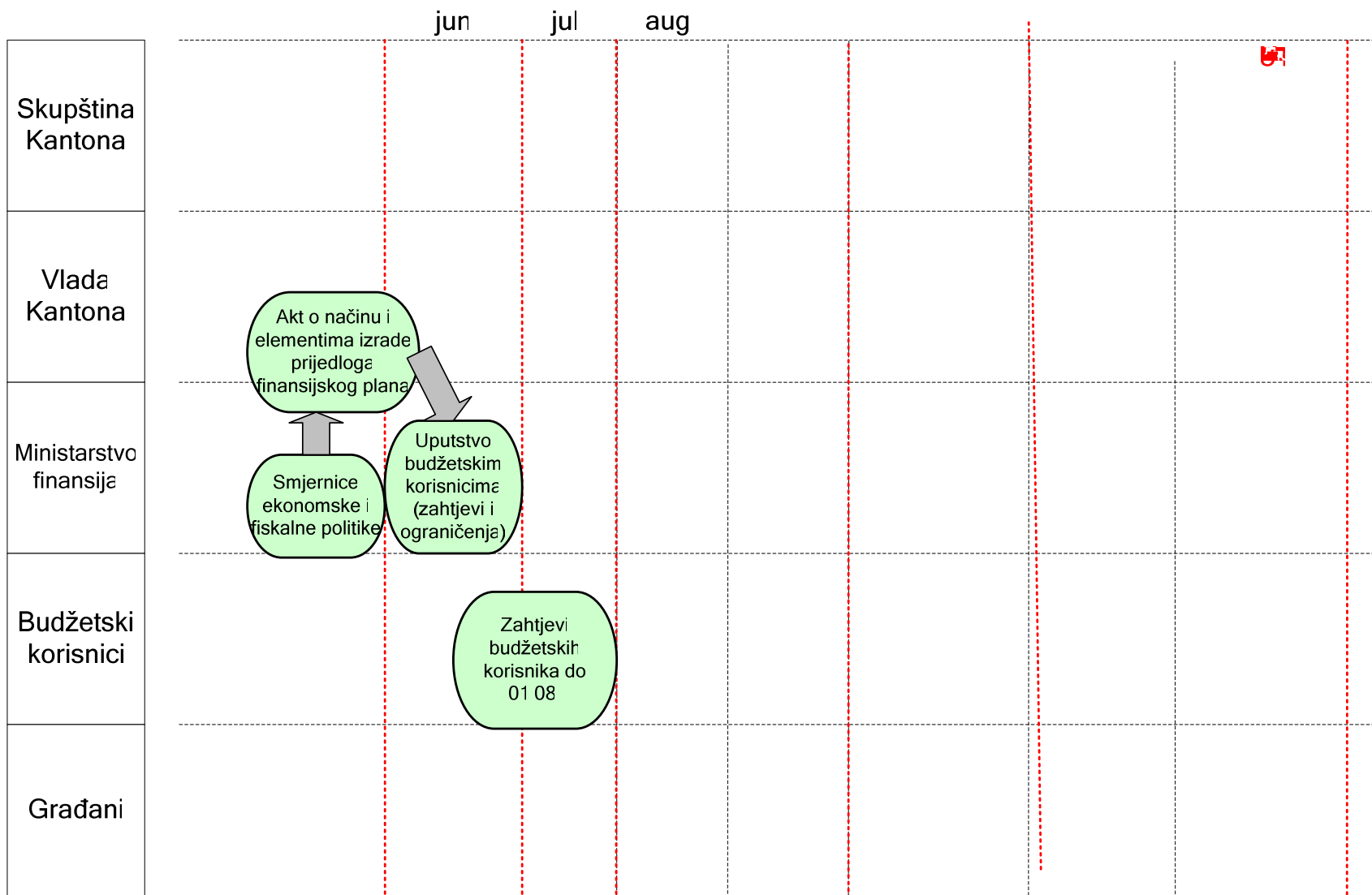
Naziv prijedloga:	
Opis prijedloga <i>(analiza situacije, vrsta i broj korisnika, zakonska regulativa, tj. da li je predložena potrošnja predviđena zakonom, itd.)</i>	
Resor i nadležno ministarstvo:	

Očekivane finansijske implikacije:	2008.	2009.	2010.	naredne godine
	_____ KM	_____ KM	_____ KM	_____ KM
Planirani način finansiranja: <i>(budžetska sredstva, naplata usluga, kredit, donacije ili kombinacija istih)</i>				

	Opis jedinice mjere	2008.	2009.	2010.
Očekivani direktni izlazni rezultati				
Očekivani krajnji rezultati (efekti)				
Trošak po jedinici izlaznog rezultata)		_____ KM	_____ KM	_____ KM

Mjesto i datum _____ Ime i prezime podnosioca, potpis _____

Grafički prikaz procesa budžetiranja sa mogućim oblicima građanskog učešća

Nastavak reforme u procesu planiranja i pripreme budžeta u BiH

Ministarstva finansija Federacije BiH i kantona su prije više od dvije godine počela sa sveobuhvatnom reformom budžetiranja. Do sada su uvedeni mnogobrojni procesi i analitički instrumenti koji omogućavaju i podržavaju srednjoročno planiranje budžeta i jačaju vezu između planova i politika vlade i raspodjele budžeta, a koji su u skladu sa procesima i elementima opisanim ranije u ovoj brošuri.

Novi instrumenti koji su uvedeni uključuju Tabele pregleda prioriteta budžetskih korisnika (koje predstavljaju informacije o prioritetima u potrošnji, zasnovano na prioritetima vlade, i koje omogućavaju protok informacija od korisnika ka višim instancama) i ograničenja (plafone) potrošnje budžetskih korisnika (tj. gornju granicu za zahtjev budžetskog korisnika). Nakon donošenja odluke o konačnim ograničenjima potrošnje korisnika, raspodjela budžeta se prezentira u formatu programskog budžeta.

Dokumentacija programskog budžeta sadrži detaljne informacije o svakom budžetskom korisniku, kao što je:

- Iskaz o namjerama korisnika po pitanju šta namjerava postići (tj. strateškom cilju)
- Šta korisnik pruža ili proizvodi kako bi ostvario ovaj strateški cilj (tj. budžetske programe)
- Detaljne informacije o troškovima svakog programa (po glavnim ekonomskim kategorijama)
- Planirani i ostvareni rezultati svakog programa (tj. mjere izlaznog rezultata, krajnjeg rezultata i učinkovitosti, kako bi se mjerio uspjeh ili neuspjeh i vrijednost realiziranog za uloženi novac za svaki program).

Osim toga, od korisnika se očekuje da pripreme Bilans tabelu budžetskog korisnika, koja na jednostavan način prikazuje razlike između novog prijedloga budžeta i prošlogodišnjeg, usvojenog plana budžeta. Sva odstupanja se klasificiraju po politikama, npr. pojašnjavajući da li se radi o novim rashodovnim inicijativama, uštedama, prilagodbama za promjene u cijenama ili platama itd., u skladu sa glavnim ekonomskim kategorijama.

Dokumentacija programskog budžeta i Bilans tabela značajno jačaju transparentnost pripreme budžeta, jasno prikazuju razloge za trošenje budžetskih sredstava i povećavaju vrijednost dobivenu za uloženi novac (informacije o deset koraka srednjoročnog planiranja budžeta u Prilogu 3).

PRILOZI

1. IZVODI IZ POSLOVNIKA O RADU SKUPŠTINE UNSKO-SANSKOG KANTONA

1.1. Donošenje budžeta Kantona i usvajanje izvještaja o izvršenju budžeta (Osnovne odredbe o postupku za donošenje drugih akata Skupštine)

Član 144.

(1) Nacrt, odnosno Prijedlog kantonalnog budžeta, Zakona o izvršenju budžeta i izvještaj o izvršenju budžeta utvrđuje Vlada i dostavlja ih predsjedavajućem Skupštine, sa obrazloženjem i potrebnom dokumentacijom.

Član 145.

(1) U postupku za donošenje akta iz prethodnog stava shodno se primjenjuju odredbe Zakona o proračunima/budžetima Federacije Bosne i Hercegovine, Zakona o budžetu Unsko-sanskog kantona, kao i ovog Poslovnika, uključujući rokove propisane ovim zakonima.

1.2. Javna diskusija o nacrtu zakona, drugog propisa ili općeg akta

Član 119.

(1) Kada Skupština ocijeni da se zakon u izradi bavi pitanjima koja su posebnog značajna za građane, preduzeća, ustanove i druge organizacije i zajednice, te da je potrebno izvršiti šire konsultacije, Skupština zaključkom odlučuje da se o nacrtu zakona ili pojedinim pitanjima iz tog nacrta otvori javna rasprava.

(2) Skupština može donijeti odluku iz prethodnog stava na inicijativu predlagača zakona, klubova poslanika ili Vlade ukoliko ona nije predlagač zakona.

Član 120.

(1) Zaključak o otvaranju javne rasprave sadrži odredbe o subjektima koji će organizovati i provesti raspravu, obimu rasprave, kao i načinu financiranja i roku za njeno provođenje.

(2) O rezultatima javne rasprave Skupštini se podnosi izvještaj koji sadrži primjedbe, prijedloge i mišljenja.

Član 121.

(1) Predlagač zakona dužan je da prilikom izrade prijedloga zakona uzme u obzir primjedbe, prijedloge i mišljenja sadržana u izvještaju o javnoj raspravi, kao i da obrazloži razloge zbog kojih nije pojedine primjedbe, prijedloge ili mišljenja uvrstio u prijedlog zakona.

(2) Izuzetno, ako je radno tijelo koje podnosi izvještaj o rezultatima javne rasprave istovremeno i predlagač zakona, može zajedno sa izvještajem dostaviti prijedlog zakona, a Skupština će na istoj sjednici razmatrati izvještaj i prijedlog zakona.

Član 122.

(1) Odredbe ovog Poslovnika koje se odnose na javnu raspravu o nacrtu zakona, shodno se primjenjuju i na javnu raspravu o nacrtima drugih propisa ili općih akata Skupštine.

2. PROGRAMSKO BUDŽETIRANJE

Osnovne karakteristike

Fokus planiranja i pripreme budžeta na osnovu učinka je na efikasnosti i pružanju odgovora na pitanja kao što su:

- (1) čime se neka radna jedinica bavi,
- (2) koliko se česte bavi time i
- (3) koliko to košta.

Najjednostavniji način pripreme budžeta na osnovu učinaka je ako se polazi od programa jedinice, koji se mjere kroz vrijeme i u poređenju sa drugim jedinicama. Prednosti ovog pristupa su da rezultira informacijama koje mogu biti vrlo korisne u svrhe analize/donošenja zakona i donosiocima odluka i da povezuje troškove sa ciljevima programa, potrebama društva i politikama Vlade. Osim toga, informacije koje su sadržane u ovakvim budžetima su predočene na opšteprihvaćen način podjele po ekonomskim kategorijama, a troškovi pripreme su između skupog ali korektnog budžetiranja po nultom osnovu i manje zahtjevne ali i manje efektivne metode inkrementalnog budžetiranja. Međutim, prikupljanje informacija o učinku i poređenje istih iziskuje dosta vremena, i, da bi bilo maksimalno efektno, objektivnu i nezavisnu evaluaciju (kontrolu).

Programski zasnovano budžetiranje ima tri koraka:

1. Planiranje
2. Programiranje
3. Budžetiranje

Jačanje srednjoročnog procesa planiranja i izrade budžeta u BiH

(prilog sadrži jednostavan konceptualni okvir i pregled procesa srednjoročnog planiranja i pripreme budžeta i načina na koji bi se taj proces mogao primijeniti u BiH)

Budžet je primarni instrument kojim Vlada raspolaže u implementaciji svojih politika. On je sredstvo kojim se vladini strateški prioriteti prenose u usluge, programe i aktivnosti kao odgovor na socijalne i ekonomske potrebe građana u zemlji. Međutim, kako sam godišnji budžet nije dovoljan da se osigura postizanje vladinih ciljeva, u mnogim zemljama se uvodi proces srednjoročnog planiranja budžeta, koji podrazumijeva da se individualni udio u raspodjeli budžeta zasniva na konkretnim vladinim prioritetima. Ured Vlade Velike Britanije za međunarodni razvoj, uz angažman konsultantske kuće PKF, pruža podršku državnom i entitetskim Ministarstvima finansija, s ciljem unaprijeđenja procesa i sistema planiranja budžeta u BiH u okviru Projekta „Jačanja upravljanja javnim finansijama u BiH“.

Kako izgleda moderni proces srednjoročnog planiranja budžeta?

Moderni proces srednjoročnog planiranja budžeta je proces koji:

- ima jasno definisan budžetski kalendar i raspodjelu odgovornosti;
- navodi jasnu fiskalnu strategiju zasnovanu na nivou raspoloživom nivou sredstava;
- prioretizira raspodjelu ograničenih sredstava na najvažnije ekonomske i socijalne prioritete Bosne i Hercegovine;
- unaprijeđuje predvidivost budžetskih politika i nivoa finansiranja u narednom srednjoročnom periodu,
- osigurava efikasnije i djelotvornije korištenje javnih sredstava;
- unaprijeđuje transparentnost odgovornost vladinih politika, programa i procesa donošenja odluka; i
- osigurava da će se prilikom donošenja odluka i kreiranja politika uzeti u obzir i finansijski učinci koje će te odluke imati po budžet u narednom periodu.

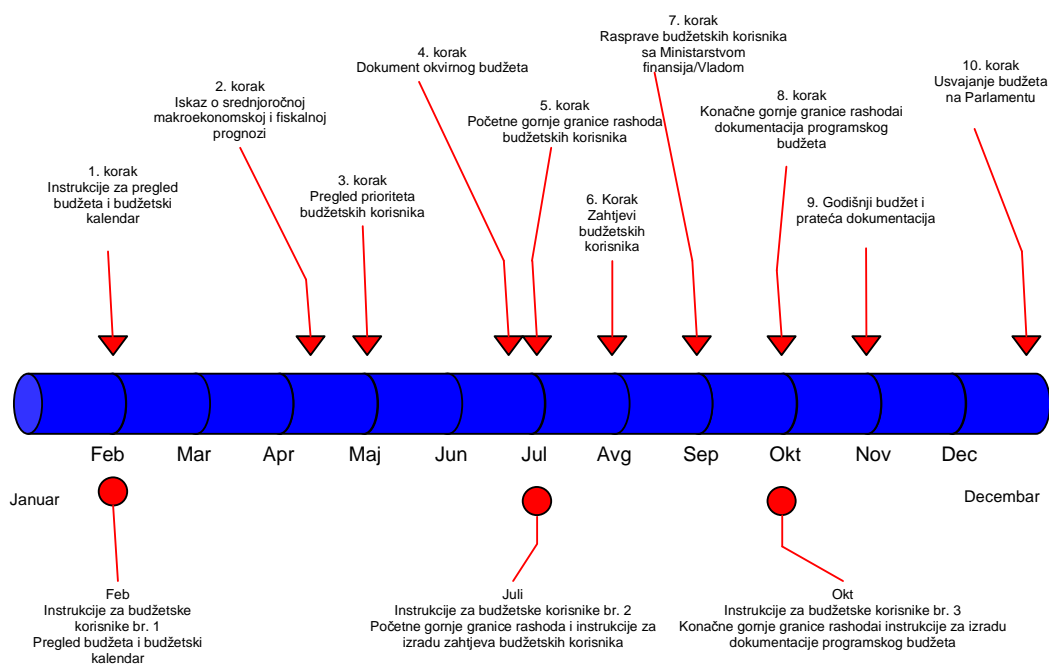
S ciljem olakšanja pomenutog procesa, Ministarstva finansija u BiH su u proteklim godinama pripremala svake godine Dokumente okvirnog budžeta koji sadržavaju srednjoročne fiskalne projekcije za tekuću i dvije naredne godine. Uz podršku DFID-ovog Projekta „Jačanje upravljanja javnim finansija“, sva tri Ministarstva finansija su nedavno izradila osnovni okvir “Srednjoročnog planiranja i pripreme budžeta u BiH u 10 koraka”, kao osnovu za dalju reformu³.

Šta je Srednjoročni proces planiranja i pripreme budžeta u 10 koraka?

Okvir '10 koraka' sadrži srednjoročni budžetski proces izložen kroz jasno definirane aktivnosti i rokove za njihovo izvršavanje koji je moguće uskladiti između svih nivoa vlasti. Svaki korak zavisi od svih aktera uključenih u proces koji, u svakoj od ključnih faza procesa u toku godine, trebaju pružiti adekvatne informacije, te dati preporuke i donijeti odgovarajuće odluke. Stoga djelotvorno srednjoročno planiranje budžeta zahtijeva zalaganje i disciplinu svih strana uključenih u budžetski proces (uključujući Vladu/Vijeće ministara, Parlament, Ministarstva finansija/i trezora i budžetske korisnike).

U grafikonu je izložen grafički prikaz 10 koraka, a sažetak svakog od koraka sa opisom odgovornosti je sadržan u daljem tekstu.

Srednjoročno planiranje i priprema budžeta u BiH u 10 koraka

³ Po tom modelu, svaki godišnji budžet se izrađuje u obliku “rolling” trogodišnjeg plana budžeta, sa procjenom tekućeg budžeta iz prve godine kao polaznom tačkom za budžet narednih godina (uz izmjene i dopune u smislu ekonomskih prilagodbi i vladinih odluka iz oblasti politika). Pristup prikazan može vrlo jednostavno da se primjeni na svakom nivou vlasti u BiH.

Prvi korak: Budžetske instrukcije br. 1 – sadrže pregled budžeta i budžetski kalendar
(pripremaju Ministarstva finansija)

Prvi korak u efikasnom budžetskom procesu je priprema Instrukcija za budžetske korisnike koje sadrže pregled aktivnosti na pripremi budžeta i budžetski kalendar, a dostavljaju se svim budžetskim korisnicima (Budžetske instrukcije br. 1). Slanje tih Instrukcija na samom početku kalendarske godine osigurava činjenicu da sve strane mogu efikasnije planirati vlastite obaveze i izvršiti adekvatnu raspodjelu resursa. Instrukcije pripremaju relevantna Ministarstva finansija/i trezora (MF) u skladu sa usklađenim budžetskim kalendarom koji odobrava Vlada/Vijeće ministara i/ili Fiskalno vijeće⁴, a isti sadrži ključne rokove za izvršavanje pojedinih aktivnosti.

Drugi korak: (Državni) Iskaz o srednjoročnoj makroekonomskoj i fiskalnoj prognozi
(priprema Direkcija za ekonomsko planiranje i Odjeljenje za makroekonomske analize, a odobrava Fiskalno vijeće)

Iskaz o srednjoročnoj makroekonomskoj i fiskalnoj prognozi definiše okvir fiskalnog planiranja i nivo ukupnih sredstava na raspolaganju Vladi/Vijeću ministara za sljedeći budžet i budžet dvije naredne godine. Iskazom se utvrđuju osnovne ekonomske pretpostavke i projekcije prihoda, te definiše vladin početni fiskalni položaj (uključujući raspodjelu prihoda između različitih nivoa vlasti). U idealnom slučaju, prognoza bi trebala naznačiti i generalne i sektorske prioritete Fiskalnog vijeća, na nivou cijele zemlje, kako bi se njome pružile smjernice za državu i entitete pri utvrđivanju i razvoju prioriteta njihovih rashodovnih politika.

Prijedlog je da nacrt iskaza priprema Direkcija za ekonomsko planiranje (DEP) i Odjeljenje za makroekonomske analize (OMA), te da se isti predaje Fiskalnom vijeću na razmatranje na početku budžetskog ciklusa (npr. u martu ili prvom dijelu aprila), kako bi se osiguralo dovoljno vremena za Vijeće ministara i entitetske vlade da izrade vlastiti srednjoročni plan rashoda (Dokument okvirnog budžeta), uključujući početne godišnje gornje granice rashoda za budžetske korisnike.

Treći korak: Tabele pregleda prioriteta budžetskih korisnika (pripremaju budžetski korisnici i dostavljaju ga Ministarstvu finansija/i trezora)

U ranoj fazi budžetskog procesa, svaki budžetski korisnik bi trebao izvršiti pregled politika i prioriteta u okviru svog polja nadležnosti (zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita itd.), a u kontekstu općih ciljeva vladinih politika i svih sektorskih strategija koje je definisala i odobrila Vlada/Vijeće ministara⁵. Budžetski korisnici bi u okviru ovog procesa trebali ocijeniti učinak postojećih programa.

Budžetski korisnici također trebaju identificirati nove prijedloge potrošnje koji predstavljaju prioritet za finansiranje u narednom periodu (a proizašli su iz odluka/politike Vijeća ministara), kao i moguće opcije za ostvarenje interne uštede smanjenjem izdvajanja za ili ukidanjem programa i aktivnosti koje ne ostvaruju planirane rezultate ili više ne predstavljaju prioritet.

Tabele pregleda prioriteta budžetskih korisnika se sastoje iz slijedećih tabela:

- liste tekućih programa, usluga i aktivnosti
- liste novih visokoprioritetnih prijedloga potrošnje za razmatranje u toku dolazeće budžetske godine.
- liste predloženih opcija uštede (koja se zasniva na programima niskog prioriteta i onima koji daju nedovoljne rezultate).

Svrha ovog procesa je osigurati veći doprinos budžetskih korisnika u procesu utvrđivanja prioriteta u ranoj fazi budžetskog procesa (tj. prije donošenja odluka o početnim gornjim granicama rashoda za budžetske korisnike), te pružiti priliku Vladi/Vijeću ministara da izvrši odabir prijedloga novih politika i opcija uštede koje bi se uključile u početne gornje granice rashoda⁶ (pri tome ne premašujući ukupan iznos raspoloživih sredstava).

⁴ Neke zemlje su uvele Komisije za budžet ili Budžetske kabinete, koji se sastoje od ministara ministarstava koji su najveći potrošači, koji predstavljaju potkomisije Vlade i koji su zaduženi za upravljanje budžetskim procesom i za donošenje odluka.

⁵ Mnogi opći ciljevi politika i sektorske strategije će se utvrditi u Iskazu o makroekonomskoj i fiskalnoj prognozi i Srednjoročnoj razvojnoj strategiji, s tim da oba dokumenta odobrava Vlada/Vijeće ministara.

⁶ Početni prijedlozi koje odobrava Vlada/Vijeće ministara su preciznije postavljeni i ocijenjeni (uključujući detaljno obrazloženje i iskaz o učinku) u zahtjevima budžetskih korisnika, u kasnijoj fazi budžetskog procesa.

Četvrti korak: Dokument okvirnog budžeta (Preliminarni nacrt budžeta)

(za Vladu/Vijeće ministara priprema Ministarstvo finansija/i trezora)

Obično se dešava da ukupna sredstva potrebna za finansiranje svih predloženih novih prijedloga potrošnje budžetskih korisnika uveliko premašuju ukupan nivo raspoloživih sredstava. U tim okolnostima, jasno je da Vlada/Vijeće ministara ne može dodijeliti sredstva i odobriti sve zahtjeve budžetskih korisnika. Stoga Vlada/Vijeće ministara mora donijeti odluku o najvišim prioritetima između konkurentskih zahtjeva, te u skladu s tim i raspodijeliti raspoloživa budžetska sredstva. U djelotvornom budžetskom procesu, Ministarstvo finansija/i trezora priprema za Vladu/Vijeće ministara analize i preporuke koji su najbitniji prioriteti u smislu ekonomskog i društvenog razvoja BiH koji se mogu finansirati iz budžeta u narednom periodu.

Po primitku tabela pregleda prioriteta budžetskih korisnika, a prije nego donese preporuke u vezi gornjih granica rashoda, Ministarstvo finansija/i trezora bi trebalo organizirati sastanke sa svakim budžetskim korisnikom pojedinačno kako bi analizirali predložene prioritete i njihove troškove.

Dokumenti okvirnog budžeta pružaju konsolidirane analize prioriteta (predloženih u Tabelama pregleda prioriteta budžetskih korisnika) i preporuke za Vladu/Vijeće ministara o ukupnom iznosu budžetskih sredstava koja mogu biti dodjeljena pojedinim budžetskim korisnicima (kroz gornje granice rashoda), a u kontekstu ukupnih makro-ekonomskih i fiskalnih ograničenja i strateških ciljeva politika naznačenih u Iskazu o makro-fiskalnoj prognozi.

Dokument okvirnog budžeta, po usvajanju od strane Vlade/Vijeća ministara efektivno postaje Preliminarni nacrt budžeta za narednu i dvije sljedeće fisklane godine.

Peti korak: Početne gornje granice rashoda budžetskih korisnika (Budžetske instrukcije br. 2)

(odobrava Vlada/Vijeće ministara, a dostavlja Ministarstvo finansija/i trezora)

Po usvajanju Dokumenta okvirnog budžeta od strane Vlada/Vijeće ministara, Ministarstvo finansija/i trezora obavještava svakog budžetskog korisnika o odobrenim početnim gornjim granicama rashoda budžetskih korisnika (putem Instrukcija za budžetske korisnike broj 2). Gornjim granicama rashoda utvrđuje se ukupan iznos sredstava na raspolaganju svakom budžetskom korisniku pojedinačno. U okviru gornjih granica rashoda budžetskih korisnika trebaju biti utvrđena sva sredstva na raspolaganju budžetskom korisniku (uključujući budžetska sredstva, procjenu vlastitih prihoda budžetskog korisnika, donatorsku pomoć, itd).

Šesti korak: Zahtjevi budžetskih korisnika (pripremaju budžetski korisnici)

Zahtjevi budžetskih korisnika su osnovno sredstvo putem kojeg budžetski korisnici predstavljaju svoje konačne procjene budžeta, uključujući prethodno odobrene nove prijedloge potrošnje i opcije uštede. Ove procjene (zahtjev) trebaju biti prezentirane po ekonomskim kategorijama, te uključiti i ukupan broj zaposlenih predviđen u narednom periodu.

Zahtjevi budžetskih korisnika trebaju biti u skladu sa odobrenim politikama i aktivnostima (uključujući prethodno odobrene nove prijedloge potrošnje i opcije uštede) i moraju ostati u okviru gornje granice rashoda odobrene od strane Vlade/Vijeća ministara i sadržane u Instrukcijama br. 2⁷.

U okviru ovog koraka, vodi se rasprava o tehničkim pitanjima (uključujući bilo kakva pitanja koja se tiču troškova) između savjetnika za budžet pri Ministarstvu finansija/i trezora i službenika sektora za budžet u okviru budžetskih korisnika. Ministarstvo finansija/i trezora pruža savjet Vladi/Vijeću ministara o tome da li je budžetska potrošnja u skladu sa vladinim prioritetima potrošnje i da li je ukupna budžetska potrošnja usklađena sa fiskalnim ciljem. Ministarstvo finansija/i trezora analizira zahtjev svakog budžetskog korisnika i daje preporuke Vladi/Vijeću ministara.

---

⁷ U pristupu po 'najuspješnijoj' praksi, zahtjevi budžetskih korisnika se pripremaju i prezentiraju na programskoj osnovi. Međutim, u ovoj fazi reforme budžeta, budžetski zahtjevi će se pripremati na tradicionalan način, po ekonomskoj strukturi, ali u skladu sa gornjom granicom rashoda odobrenom od strane Vlade/Vijeća ministara. Dokumenti programskog budžeta će biti pripremani po usvajanju nacrtu budžeta od strane Vlade/Vijeća ministara.

Sedmi korak: Rasprave sa budžetskim korisnicima (koordinira Ministarstvo finansija/i trezora u ime Vlade/Vijeća ministara)

Nakon pregleda predatih zahtjeva budžetskih korisnika Ministarstvo finansija/i trezora poziva pojedine budžetske korisnike Ministarstvu finansija/i trezora i Vijeću ministara da detaljno obrazlože svoje zahtjeve za budžetskim sredstvima.

U ovom periodu Ministarstvo finansija/i trezora može uputiti zahtjev za dodatnim informacijama kojim bi se detaljnije obrazložio zahtjev budžetskog korisnika.

Vlada/Vijeće ministara zatim vrši pregled cjelokupnih rezultata tih razgovora i različitih zahtjeva za dodatnim sredstvima i donosi konačnu odluku o iznosu početnih gornjih granica rashoda za svakog budžetskog korisnika (uključujući odobrena dodatna sredstva za postojeće programe, nove prijedloge potrošnje i eventualne opcije uštede) u skladu sa ukupnom fiskalnom strategijom.

Osmi korak: Usvajanje nacrtu budžeta od strane Vlade/Vijeća ministara i dostavljanje uputa budžetskim korisnicima (Budžetske instrukcije br. 3) (konačne gornje granice rashoda izdaje MF/iT, a dokumentaciju programskog budžeta pripremaju budžetski korisnici)

Kasnije u toku procesa planiranja budžeta, DEP i OMA (po potrebi) pripremaju revidirane makroekonomske prognoze i projekcije prihoda. U skladu sa eventualnim revidiranim projekcijama prihoda, ukoliko je to potrebno, Ministarstvo finansija/i trezora pravi reviziju projekcija rashoda. Ministarstvo finansija/i trezora podnosi konačni nacrt budžeta Vladi/Vijeću ministara na usvajanje.

Nakon što se izvrše konačne prilagodbe kako bi se projekcije rashoda uskladile sa eventualnim revidiranim projekcijama prihoda, Vlada/Vijeće ministara odobrava konačne gornje granice rashoda za svakog budžetskog korisnika. Zatim Ministarstvo finansija/i trezora izdaje instrukcije svakom korisniku u vezi sa njihovom gornjom granicom rashoda, koja uključuje sve odobrene nove/proširene/obnovljene programe i uštede zajedno sa instrukcijama (Budžetske instrukcije 971(d)-0.1109(d)).

Pored dokumenta programskog budžeta, jedan od ključnih dokumenata u pratećoj dokumentaciji je i Bilans tabela za budžetske korisnike. Namjera tabela je da budu lako čitljiv sažeti dokument u kome će budžetski korisnici istaći razlike između nacrt budžeta za narednu godinu u poređenju sa raspodjelom budžeta u tekućoj godini. Razlike se obrazlažu po ekonomskoj klasifikaciji, po tri glavne kategorije – (i) makroekonomske prilagodbe (npr. za inflaciju ili rast plaća), (ii) odobrene nove prijedloge potrošnje i (iii) odobrene opcije uštede.

Prateća dokumentacija bi trebala uključiti: Informaciju o budžetu upućenu Parlamentu od strane Premijera u kojoj se naznačuje vladina srednjoročna fiskalna strategija (fiskalni cilj, te prioritetne politike i razvojni ciljevi u narednom srednjoročnom periodu); ažurirani Iskaz o srednjoročnoj makroekonomskoj i fiskalnoj prognozi s pregledom makroekonomskih i ekonomskih pretpostavki koje su osnova budžeta za dolazeću i dvije naredne godine, zajedno sa procjenama ukupne potrošnje; i nizom informacija (npr. kapitalni budžet, finansije vanbudžetskih fondova, obrazloženje unutrašnjeg i vanjskog duga i međuvladini fiskalni odnosi).

Deseti korak: Usvajanje budžeta (Parlament)

Kada se budžet usvoji od strane Vlade/Vijeća ministara (a na državnom nivou potom i od strane Predsjedništva BiH), Prijedlog Zakona o godišnjem budžetu se šalje Parlamentu na usvajanje. Odmah nakon što Vlada/Vijeće ministara usvoji Nacrt Zakona o godišnjem budžetu prateća dokumentacija se dostavlja Parlamentu.

Parlament raspravlja o budžetu i usvaja ga u njegovom konačnom obliku. Po trenutnom Zakonu o budžetu (odnosno Zakonu o finansiranju Institucija BiH na državnom nivou), Zakon o godišnjem budžetu treba da bude usvojen od strane Parlamenta ne kasnije od 31. decembra.

Usvajanje Parlamenta je i posljednji korak u procesu izrade budžeta. U skladu sa ciljem fiskalne transparentnosti i odgovornosti, kompletna budžetska dokumentacija treba biti dostupna Parlamentu i javnosti, a sve parlamentarne rasprave otvorene za javnost. Svaki prijedlog Parlamenta u vezi izmjena i dopuna budžeta bi trebao biti u skladu sa ukupnom fiskalnom strategijom dogovorenom od strane Fiskalnog vijeća i fiskalnim ciljem Vlade/Vijeća ministara.

3. ULOGA PARLAMENTA U BUDŽETSKOM PROCESU

Koja je uloga Parlamenta u budžetskom procesu?

- Parlament mora osigurati raspodjelu budžetskih sredstava u skladu sa prioritetima društva, tako što će:
  - Analizirati obrazloženje odluka o potrošnji budžetskih sredstava, imajući u vidu prioritete društva
  - Stimulirati javnu debatu o prioritetima i opcijama potrošnje sredstava
  - Izraditi amandmane zasnovane na prioritetima društva, ukoliko raspodjela budžeta nije zasnovana na stvarnim prioritetima
- Parlament usvaja budžet samo ukoliko je ostvariv i fiskalno odgovoran, tako što će:
  - Osigurati da se ne troši više prihoda nego što se odgovorno može prikupiti
  - Usvojiti one zakone koji se realno mogu isfinansirati
- Parlament mora analizirati učinkovitost i djelotvornost prijedloga/zahtjeva potrošnje, tako što će:
  - Provjeriti da li programi pružaju adekvatnu vrijednost za uloženi novac u smislu onoga što se proizvodi (izlaznih rezultata) i utjecaja koje oni imaju na ciljeve politika (krajnjeg rezultata).
- Parlament mora pratiti izvršenje budžeta Vladinih institucija, tako što će:
  - Sagledati i analizirati rezultate Vladine potrošnje i mjeriti (ne)uspjeh i vrijednost za uloženi novac
  - Sagledati Vladine godišnje finansijske izvještaje i izvještaje eksterne revizije.
- Parlament mora omogućiti demokratsko učešće u budžetskom procesu (kroz svoju ulogu u usvajanju budžeta).

Kako može Parlament poboljšati transparentnost budžeta?

- Parlament može poboljšati transparentnost tako što će tražiti kvalitetnije informacije i opravdanje budžetske potrošnje postavljajući slijedeća pitanja:
  - Da li su parlamentu dostavljene jasne, konkretne i potpune informacije?
  - Da li su informacije dovoljne da bi Parlament mogao donijeti kvalitetnu odluku i usvojiti budžet?
  - Da li su rezultati potrošnje proteklih perioda jasno navedeni?
  - Po kojem osnovu je Vlada odredila prioritete potrošnje? Da li su obavljene konsultacije sa svim relevantnim interesnim grupama?
  - Da li su u prijedlogu budžeta date pretpostavke na kojima se budžet zasniva?
  - Da li su procesi pripreme, izvršenja i izvještavanja budžeta transparentni?

Kako može Parlament ojačati odgovornost budžeta?

- Parlament može ojačati odgovornost budžeta analizirajući ciljeve, troškove i rezultate budžetskih programa:
  - Da li su budžetski programi u skladu sa prioritetima društva i Vlade (npr. sa prioritetima navedenim u Srednjoročnoj razvojnoj strategiji)?
  - Da li postoji srednjoročni budžetski okvir koji sadrži Vladinu fiskalnu strategiju, prioritetne politike i planove potrošnje (npr. za sektore obrazovanja ili zdravstva)?
  - Da li su Vlada i budžetski korisnici dostavili mjere učinka na osnovu kojih prate uspjeh sprovođenja prioritarnih politika i rashodovnih planova?
- Koji se rezultati postižu trošeći budžetska sredstva na predložene budžetske programe?
- Da li su rezultati programa u skladu sa nivoom potrošnje? Ukoliko ne, zašto?
- Da li korisnici dostavljaju dovoljno informacija o učinku programa?
- Ko je ili ko bi trebao biti odgovoran za uspjeh programa?

Kojim instrumentima raspolaže Parlament kako bi poboljšao transparentnost i ojačao odgovornost u procesu planiranja budžeta?

Dokumentacija programskog budžeta i Bilans tabela budžetskog korisnika su dva instrumenta koja mogu biti od velikog značaja za Parlament. Oba pružaju dosta detaljnije informacije o ciljevima, troškovima i učinku budžetskih korisnika nego što je to bio slučaj u prošlosti.

Korištena literatura

Knjige i publikacije:

- DFID-ov program „Jačanje upravljanja javnim finansijama u BiH“, projekt „Ured za međunarodni razvoj Velike Britanije“ (UK Department for International Development)
- BiH Vijeće ministara – Srednjoročna razvojna strategija (2004), Sarajevo
- „Utjecaj uvođenja programskog budžetiranja na transparentnost i odgovornost javnog sektora u BiH“, mr. Naida Trkić

Legislativa:

- Zakon o budžetima u FBiH (Službene novine FBiH br. 19/06)
- Poslovnik o radu Skupštine Unsko-sanskog kantona
- Zakon o trezoru FBiH (“Službene novine FBiH”, br. 58/02 i 19/03)
- Kantonalni zakoni o izvršenju budžeta

Web-stranice:

- Vlada F BiH (www.fbihvlada.gov.ba)
- OHR (www.ohr.int)
  - a) Naša reformska agenda – Agenda reformi dogovorena između Vlade BiH i međunarodne zajednice (July, 2002)
  - b) Opće informacije o OHR-u
- OSCE (www.oscebih.org)
  - a) Uputstvo o budžetu i finansijama za općine u BiH
  - b) Izvještaj o učešću građana i o njihovom utjecaju na općinske budžete za 2007. godinu u BiH